

**Academische zitting
twintig jaar Polder van Belham
vrijdagavond 21 november 1997**

Waterbeheersing en dijkbeleid in het westelijk deel van het Land van Dendermonde.

Problematiek en zoektocht om de financiële gevolgen van de (schadelijke) overstromingen van de Schelde ten laste van de staat te beperken: onder andere de vorming van wateringen en de taken van hun besturen, periode 1750 - begin twintigste eeuw

André Van De Sompel

met dank aan
Pascal Lachaert voor de fotografie

Delen van de bijdrage mogen overgenomen worden mits vermelding van de bron en het toezenden van een exemplaar.

Inleiding

Polders en Wateringen zijn instellingen die wellicht tot de oudste bestuursvormen behoren. Waar de polders op een natuurlijke wijze tot stand zijn gekomen tot verdediging van de gronden tegen overstromingsgevaar, zijn de wateringen daarentegen ontstaan uit een beheersdaad, uit een samenbrengen of verenigen van de ingelanden in een wateringbestuur. Dat bestuur heeft tot taak een gunstig waterregime te scheppen of te handhaven (dus buiten het getij om) door wegvoering van het teveel aan neerslagwater of aanvoering bij tekort aan grondwater.

Over de plaatselijke werking van de wateringen en polders zijn in de rijksarchieven¹ slechts heel fragmentarisch gegevens bewaard. De meeste van de huidige wateringen en polders beschikken evenmin over veel archiefmateriaal omdat heel wat polderarchief door particulieren als eigen bezit beschouwd wordt; het komt immers van afgestorven familieleden².

We schetsen in eerste instantie de evolutie van de activiteiten van de staat om, met als tussenstap de vorming van wateringen, meer greep te krijgen op het dijkbeleid. Ten tweede willen we de historiek schetsen van de huidige Polder van Belham en de Polder tusen Schelde en Durme. Het is het boeiende verhaal van de eeuwenlange strijd van de mens, met beperkte financiële mogelijkheden en vanuit tegenstrijdige belangenposities, tegen onberekenbare en daardoor onderschatte factoren als water en wind.

Het verhaal eindigt voorlopig kort na de overstromingsramp van 1906 die vooral Moerzeke trof.

A. De besproken probleemgebieden in het Land van Dendermonde

De grondgebieden van Kalken, Laarne, Wetteren, Schellebelle, Overmere, Uitbergen, Berlare en Zele vormen het westelijk deel van het Land van Dendermonde, een omschrijving die tijdens het Ancien Régime zestien rechtsgebieden en na de hervorming tijdens de Nederlandse en Belgische Periode zesentwintig dorpen telde. Drie waterlopen begrenzen of doorkruisen het Land van Dendermonde: de Durme, de Dender en de Schelde. De samenvloeiing van rivieren, waarrond onder andere Gent en Dendermonde ontstonden, bezorgden niet alleen de bewoners van die steden overstromingsproblemen, maar de uitvoering van waterbeheersingswerken om die steden van overstromingen te vrijwaren, zorgden eveneens in de omliggende dorpen voor problemen.

Twee gebieden, namelijk het gebied Kalken, Laarne, Wetteren, Overmere, Uitbergen en Schellebelle en dat van Moerzeke, Grembergen, Hamme en Zele hadden gelijkaardige problemen.

Voor de overstromingen in de periode 1739-1770 van het gebied tussen Gent en Dendermonde (waarbij naast Kalken, Wetteren en Laarne ook Heusden en Destelbergen getroffen werden), de overstromingen van de streek rond vooral Moerzeke (in 1714, 1761, 1763, 1808, 1820, 1825³, 1872, 1875, 1879, 1906, 1916, 1928, 1930, 1953 en 1976) en de vele werken aan de Schelde in de periode 1750-1770 (tussen Gent en Oudenaarde) en in de periodes 1835 - 1839 en 1870-1890, voor een snellere afvoer van het water en ten gunste van de scheepvaart, waren aanleiding tot grootschalige onderzoeken van de problematiek in het gebied van het vroegere Land van Dendermonde en/of tot aanpassingen van de polder- en wateringwetgevingen.

B. De dijken als voornaamste beschermingsmiddel tegen overstromingen

We spreken vooral van buitendijken en binnendijken en van zomer- en winterdijken. De buitendijken langs de Schelde houden het Scheldewater binnen de rivierbedding. De binnendijken staan rond laaggelegen gebieden in de omgeving van de Schelde.

Wanneer die dijken bedoeld waren om aan de hogere waterstanden van de Schelde tijdens de winter weerstand te bieden, dan sprak men van winterdijken. Indien de dijken alleen maar het hoogwater in de zomer moesten tegenhouden, sprak men van lagere zomerdijken. Op vele plaatsen waren de winterdijken ook de buitendijken en de voor de scheepvaart belangrijke trekwegen konden lopen over zowel zomer- als winterdijken. Omstreeks 1750 waren er langs de Schelde enkel winterdijken vanaf Wichelen naar de monding toe. Het gebied tussen Gent en Wichelen beschikte enkel over een systeem van niet aansluitende zomerdijken (kaart van Fricx, 1709).

De Scheldedijken vergden in de loop van de eeuwen drie soorten werken: de verhoging (omwille van de jaarlijkse verhoogde waterhoogte van het Scheldewater), het onderhoud en het dichten van de bressen na overstromingen. De hoge lasten van die werken en het eigendomsrecht met de daaraan verbonden onderhoudsplicht van de dijken vormden een steeds weerkerend twistpunt. Uitgestrekte stroken dijk waren privé-eigendom, andere stroken waren eigendom van de gemeente, zoals de dijken van Kalkenvaart en de Scheldedijken in Grembergen, maar ze mochten gebruikt worden door de aangelanden. Verwaarlozing van de dijken was dan ook veelal de oorzaak van overstromingen door dijkdoorbraken, meestal voorafgegaan door het overvloeien van de dijk, bijvoorbeeld na lange regenperiodes of ten gevolge van stormvloed. Verder zijn er genoeg voorbeelden van dijkbeschadigingen door menselijke activiteiten, door ijsgang en door de hevige waterverplaatsingen veroorzaakt door de stoomboten.

De dijken hadden ook een economisch belang door de opbengsten van begrazing en van boomaanplantingen.

C. Taken van de polder- en wateringbesturen

Met de weerbaarheid van de dijken staat of valt het bestaan van de polders schreven Pauwels en Demeyere⁴. Het onderhoud van de dijken en de erbijhorende sluizen en waterbouwkunstwerken was dan ook, naast de opdracht vermeld in de inleiding, de belangrijkste taak van het bestuur van een watering of polder. Tweemaal per jaar werden daarom dijkschouwingen gehouden, één in het voorjaar en één in het najaar.

Er werden jaarlijks ook twee beek- en straatschouwingen gehouden. Het behoud van de waarde van de gronden in de meersen, de eigendommen van grootgrondbezitters, speelde een grote rol in de impulsen om de meersen minder waterziek te maken.

Het rapport van 14 april 1840, opgemaakt door de Provinciale Diensten van Oost-Vlaanderen maakte een onderscheid tussen broeken, binnenpolders en buitenpolders. Wat de broeken betrof, moest de overheid erover waken dat geen werken uitgevoerd werden die een negatieve invloed hadden op de rivier, op de scheepvaart of op om het even welk belang van de staat. Voor de binnenpolders was het van belang dat geen waterbeheersingswerken uitgevoerd werden die nadelig zouden zijn voor aanpalende polders noch voor het algemeen belang. Tot de buitenpolders rekende men de polders met dijken die het grondgebied dienden te beschermen tegen de zee. Die polders hebben voor ons verder betoog geen belang.

Hoofdstuk I. Het doorbreken van de plaatselijke zelfstandigheid op het vlak van dijkschouwingen naar het einde van het Ancien Régime toe

A. Periode tot 1764

De baljuw, als vertegenwoordiger van de heer van de heerlijkheid, was tot de uitvaardiging van het dekreet van 13 oktober 1764 verantwoordelijk voor de dijkschouwingen in zijn rechtsgebied. Hij dulde daarbij geen inspraak van vertegenwoordigers uit andere rechtsgebieden, waardoor het heel moeilijk was bij dreigende overstromingen daadwerkelijk in te grijpen. Doordat bovendien vooral de

zomerdijken eigendom waren van meerdere eigenaars, was het moeilijk om die er steeds toe te bewegen de bij de dijkschouwingen vastgestelde gebreken op hun kosten te verhelpen.

Wanneer de kosten voor het onderhoud van sluizen en de vergoedingen (eventueel de kledij inbegrepen) van de sluis- en dijkwachters of broekmeesters⁵ voor de parochie te zwaar werden, dan werden de aangelanden aangespoord zich te verenigen om de kosten van het onderhoud ten hunnen laste te nemen, en niet meer ten laste van elke parochiale belastingbetaler. Zo kwam er in Destelbergen, bij de bouw van de sluis aan *het Panhuis* in de periode 1739-1740, protest van inwoners die zich niet door overstromingen bedreigd achtten.

Bij de vereniging van de aangelanden in broeken of wateringingen, bij de gratie van de heer van de heerlijkheid, werd een reglement in een algemene vergadering goedgekeurd, waarin alle rechten en plichten van de nieuwe vereniging beschreven werden: bijvoorbeeld het *Durmenbroek* in Zele (1578, 1682⁶ en 1732), het *Sint-Onolfsbroek* in Dendermonde (1598) en het *Noubroek* in Hamme (1614). Van nog een aantal andere broeken langs de Schelde op het grondgebied van Berlare en Wichelen worden in het Rijksarchief te Beveren bescheiden bewaard.

Die verenigingen waren geen openbare besturen in de huidige betekenis van het woord. Ze waren voornamelijk verantwoording schuldig aan de heer van de heerlijkheid. De inning van de dijkgeschotten (een omslagbelasting, in sommige gebieden *sluisgelden* of *broeklasten* genoemd) aan de hand van ommestellingsboeken werd verpacht aan de meestbiedende *ontvanger en controleur*⁷ die zijn rekeningen diende te presenteren aan de baljuw, burgemeester en schepenen, de notabelen en grote gelanden van de heerlijkheid. Na de eerste dijkschouwing (met inbegrip van de controle van onder andere de sluizen) werd een staat van de uit te voeren werken en de kostprijs ervan opgesteld. In die kostenschatting zou elke eigenaar of gebruiker in het broek zijn aandeel, dijkgeschot genoemd, betalen.

Zulk systeem bestond niet in de heerlijkheid Kalken. De eigenaars stonden zelf in voor het onderhoud van de zomerdijken die hun eigendom waren. Voor het onderhoud van de Vaartdijken, de sluizen en de oversteekplaatsen voor de boottrekkers had men een andere manier om de nodige gelden samen te brengen, namelijk het aardgeld. Dat aardgeld was een belasting op de aangevoerde en verhandelde goederen langsheen Kalkenvaart en in het haventje. Die Kalkenvaart werd met toestemming van de hogere overheid omstreeks 1542 gegraven om een betere afwatering van de omliggende gebieden mogelijk te maken. Datzelfde was waarschijnlijk ook de bedoeling van de Berlaarse Vaart en de Uitbergse Vaart of kreek. Aan de inloop van die vaarten en de andere waterlopen ter hoogte van de Schelde bevonden zich sluizen die op kosten van het rechtsgebied regelmatig onderhoudsbeurten nodig hadden.

B. De Oostenrijkers lieten het nationaal belang primeren

Tot (diep) in de achttiende eeuw werden de landbouwers, die getroffen werden door een zomerse overstroming, met de vernietiging van (een deel van) hun oogst tot gevolg, hoofdzakelijk door de staat vergoed. De aard en de omvang van de schade werd door commissarissen en pointers en zettters, die instonden voor de belastingophaling bij de grondgebruikers van en in de parochie, zorgvuldig genoteerd. Het bedrag van de schade werd in mindering gebracht van de belastingen verschuldigd aan de staat. Wanneer er veel overstromingen met zware schade waren, betekende dat een flink financieel verlies voor de staat. De staat zocht naar een oplossing om die extra onkosten te vermijden.

Na de regelmatige overstromingen van vooral de Leie en de Schelde tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw en vooral die van de Schelde in 1750, riep landvoogd

Karel van Lorreinen bij dekreet van 8 november 1750 op 20 november 1750 te Brussel een vergadering samen voor de afgevaardigden van de steden, de kasselrijen en de geïnteresseerde besturen om een oplossing te zoeken om de schade ten gevolge van de overstromingen van de Schelde te beperken⁸. Die vergadering betekende vermoedelijk het begin van samenwerking tussen de Kasselrijen van de Oudburg, de kasselrij van Oudenaarde, de stad Doornik en het Land van Aalst met de steden Geraardsbergen en Aalst. Tijdens de periode 1750-1770 wou men vooral de problemen tussen Doornik en Gent en tussen Gent en Melle aanpakken om zo de stad Gent tegen overstromingen te beschermen⁹. Door de vele rechttrekkingen en werken aan sluizen, waardoor het water van de Bovenschelde veel sneller en met grotere kracht voorbij Gent geloodst werd, kwam een grotere hoeveelheid water in de kom van de Nederschelde in het gebied tussen Melle en Dendermonde terecht. De rechttrekkingen moesten de rivier beter bevaarbaar maken, maar de gevolgen van die rechttrekkingen lieten zich vooral in het Land van Dendermonde voelen. De Jointe van de Waterstaat zou vanaf 1772 die problemen trachten aan te pakken.

Na de overstromingen van 1763, die vooral de parochie Moerzeke erg had getroffen, vaardigde Keizerin Maria Theresia op 13 oktober 1764 een decreet uit waarin vooral het probleem van schadevergoeding behandeld werd. Bovendien bepaalde dat dekreet dat de dijkschouwingen vanaf 1765 voortaan dienden te gebeuren door twee hoofdschepenen van het Land van Dendermonde en een *expert dijckwerken*¹⁰. Het voornaamste feit uit die periode is de ophoging van de verbindingswegen tussen Schellebelle, Uitbergen, Overmere en Kalken, die als binnendijken de hoogste plaatsen in de regio met elkaar verbonden (periode 1771-1772).

De *Jointe van de Waterstaat*, een nationale commissie opgericht bij decreet van 8 augustus 1772, stelde een hoofdschepen aan die verantwoordelijk was voor de strengere dijkbewaking door de twee hoofdschepenen en ze plande in de periode 1772-1773 de aanleg van winterdijken langs de Schelde tussen Gentbrugge/Melle en Wichelen door het ophogen en het laten aaneensluiten van de bestaande zomerdijken. Dat plan hield geen rekening met de voor de landbouw belangrijke afzetting van slib bij de winterse overstromingen. De Jointe had evenmin tot doel het systeem, waarbij de aangelanden voor de betaling van de uit te voeren werken aan de zomerdijken opdraaiden, te veranderen. We hebben de indruk dat het besproken probleemgebied nogal stiefmoederlijk behandeld werd. Dat de kasselrij van de Oudburg noch het Land van Dendermonde tijdens de werkingsperiode van de Jointe, veel in het werk stelden om aan de situatie iets te veranderen, kan verklaard worden doordat de steden Dendermonde en Gent weinig te vrezen hadden van de overstromingen in dit gebied, eenmaal de door de Jointe voorgestelde werkzaamheden op of in de onmiddellijke omgeving van hun eigen grondgebied beëindigd waren. Die drie redenen verklaren waarom in het gebied Kalken, Laarne, Wetteren en Schellebelle weinig gebeurd om de problemen op te lossen. Die parochies hadden nochtans de werking van de Jointe aangegrepen om met de overstromingsproblematiek naar buiten te komen. Ze konden, wegens de beperktheid van ruimte van handelen en financiële middelen, niet alleen aan een oplossing werken

Hoofdstuk II. Polders en wateringen als openbare besturen

A. De Fransen legden de basis van het beheer van de dijken en de meersvlakten door de oprichting van openbare besturen

De Fransen deelden dezelfde zorgen als de Oostenrijkers. Overstromingen betekenden immers zware verliezen voor de landbouw, waardoor de belastingsdruk op de landbouwers diende aangepast te worden. De staat was dus ook benadeelde partij.

Gedeputeerde van het Scheldedepartement J.G. Meyer wou in 1807 de toen bestaande polderbesturen of verenigingen van aangelanden helpen door hen bij overstromingsschade financiële steun te geven. De centrale administratie zou een inspecteur kunnen afvaardigen om, samen met de uitvoerende Directoir-secretaris van het betreffende kanton, een inspectie uit te voeren ter controle. Zijn voorstel werd evenwel niet aanvaard. De volgende stappen waren de dekreten van 11 januari, 16 en 28 december 1811, waarbij het beheer van die polders aan de prefect en de latere provinciegouverneur onderworpen was. Het dekreet van 28 december 1811 had enkel betrekking tot de polders in het Scheldedepartement. Die dekreten vermeldden weinig nieuwe zaken, maar ze stelden een einde aan de vroegere individualistische opvatting van het dijkrecht. De dekreten bepaalden dat voor het bestuur van de polders en wateringeng een dagelijks bestuur, met onbezoldigde bestuursleden, moest aangesteld worden, verkozen door de algemene vergadering van de stemgerechtigden. De polder- en wateringbesturen waren verantwoordelijk voor het onderhoud van de dijken en droegen verantwoordelijkheid bij overstromingen. Die besturen waren in veel gevallen een voortzetting van een bepaalde structuur, maar als openbare besturen konden die nu van subsidies van de staat genieten.

De decreten van 1811 bleven in hun hoofdtekken behouden tot de nieuwe wetten van 1957 en ze hadden tot doel de bestaande broekbesturen een openbaar statuut te geven. De vorming van die openbare besturen zou echter nog op vele plaatsen op zich laten wachten want de gelanden waren niet zomaar bereid om met de overheid samen te werken. Vooral in het gebied ten oosten van Dendermonde stemden bestaande wateringeng nieuwe reglementen met als basis de decreten van 1811. De eigenaars van gronden in *Vlassenbroek* (Baasrode) deden dat op 9 november 1807, de eigenaars van het *Sint-Onolfsbroek* (Dendermonde) op 10 december 1812. In Moerzeke werd op 16 juli 1808 het reglement goedgekeurd waarbij zes broeken verenigd werden: *Klein Beerbroek*, *Groot Beerbroek*, *het Broek voor Baasrode*, *Kleine Wal*, *Nieuwbroek* en *het Zwijn*. In Hamme tenslotte, werd op 27 april 1814 het reglement van het *Noubroek* (grenzend aan de Schelde én de Durme) goedgekeurd.

De jaarlijks weerkerende onderhoudskosten, de budgetaire beperkingen en de moeilijkheden om de werken op gemeentelijk krediet te laten uitvoeren, deden de Kalkense burgemeester op 21 mei 1807 voorstellen de jaarlijkse onderhoudskosten van de sluizen, de vaartdijken en de mennewegen te laten bekostigen door de eigenaars en gebruikers van de meersen gelegen in Broekmeers, Molenmeers en Schoormeers. Die verzuchting werd blijkbaar niet onmiddellijk ingevolg.

B. De Nederlanders zetten verder orde op zaken

a. De wetgeving

De Nederlandse grondwet van 1815, de KB's van 21 maart 1818 en 22 mei 1819 en het MB van 15 april 1818 zorgden voor een hoger administratief toezicht en voor de eenmaking van de wetgeving zowel voor polders als voor wateringeng. De aangelanden werden aangespoord zich te verenigen in wateringeng of polders en hun grondgebieden te beheren in uitvoering van een reglement. In het besproken gebied werden in Kalken, Hamme en Berlare zulke besturen opgericht. We hebben de indruk dat, in het kader van de algemene groeiende ontevredenheid van de Belgen tegenover het Nederlandse bestuur, het enthousiasme van de bestuurders van die wateringeng eerder lauw was. Als voorbeeld kunnen we de situatie in de Kalkense wateringeng aanhalen waar, naar het einde van het Nederlands Bewind toe, geen interesse was voor de algemene jaarlijkse vergadering.

Het Nederlandse Ministerie van Binnenlandse Zaken en Waterstaat¹¹ was verantwoordelijk voor een degelijk dijken- en waterbeleid. De provinciale overheden

en de distriktscommissarissen fungeerden als intermediären tussen dat ministerie en de besturen van de plaatselijke wateringën. Voor het houden van een algemene vergadering bijvoorbeeld dienden de wateringën de toestemming te vragen aan de Gedeputeerde Staten (de provincieraden). Ook de rekeningen van de plaatselijke besturen en de voorgestelde dijkgeschotten dienden ter goedkeuring aan diezelfde raden voorgelegd te worden. De voor- en naschouwingen van vooral de winterdijken werden voortaan geleid door een hoofdgenieur en één of twee ambtenaren van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Waterstaat. De plaatselijke besturen moesten die ambtenaren behulpzaam zijn en hun bevelen opvolgen. In het distrikt Dendermonde ging het over bijna vijftenzestig kilometer Scheludedijken die aan polders of wateringën paalden.

Na de overstroming van Moerzeke op 4 februari 1825 kregen de door de besturen geplande gewone en buitengewone werken aan de dijken van de gemeente Grembergen en van de besturen van de polders van Moerzeke en Kalken, Zui(d)broek en Noubroek (Hamme), Aubroek en Baarbroek (Berlare), Vlassenbroek (Baarode) en Sint-Onolfs (Dendermonde) extra aandacht¹². De geplande werken in de voornoemde gebieden hadden allemaal hetzelfde doel: het versterken en vooral het verhogen van die delen van de dijken die bij de buitengewone vloed van begin februari 1825 overspoeld werden of dreigden overspoeld te worden. Waar de dijkverstevingen meestal op de verantwoordelijkheid van de dijkbesturen uitgevoerd werden, werd gevreesd dat de benodigde werkzaamheden in Moerzeke de capaciteiten van de besturen van die kleine wateringën ver te boven zou gaan. Hij stelde de speciale commissaris D'hollander uit Moerzeke verantwoordelijk om tijdig in te grijpen.

b. De nieuw gevormde wateringën

De ingelanden van de nieuw gevormde wateringën zouden instaan voor de bekostiging van de onderhoudswerken. Het onderhoud van dijken en sluizen werd bovendien gestimuleerd door het toekennen van fiscale voordelen: de kosten voor gedane werken konden afgetrokken worden van het kadastraal inkomen van de gronden waarop de werken betrekking hadden. Eigenaars, eventueel verenigd in wateringën, konden van die maatregel genieten¹³.

Na de overstromingen van april 1817 keurde de hogere overheid op 9 september 1817 het reglement van de *Watering der meerschen en lage landen van Calken*, die de Broek-, Molen- en Schoormeers omvatte, goed. Om de lasten voor de gemeente te beperken, verklaarden de eigenaars zich akkoord de kosten voor herstellingen en onderhoud van de meersen, de dijken en de sluizen voor zich te nemen. Voor de sluizen van *Broekmeers* en de *Vingelingbeek*, die de verbinding waren met Kalkenvaart, werd een uitzondering gemaakt: herstellings- en onderhoudskosten zouden voor de helft door de gemeente gedragen worden. De kosten voor het onderhoud van het *Wettershuyseken* op de grens Wetteren-Kalken bleven ten laste van de beide gemeenten.

In Hamme werd op 18 september 1820 het reglement van het *Zuybroek* en op 24 september 1820 dat van *Noubroek* opgesteld en goedgekeurd. De nieuwe reglementen van *Aubroek* en *Baarbroek* in Berlare werden op 27 oktober 1824 goedgekeurd. In de periode 1826-1827 werd ook de watering *Weimeers*, op het grondgebied van Uitbergen en Overmere, opgericht.

c. Situatie in 1827

Distriktscommissaris de Burbure maakte op 24 februari 1827, aan de hand van de door de gemeenten en polder- of wateringbesturen van het distrikt overgemaakte gegevens, een volledig verslag van de situatie in het distrikt Dendermonde¹⁴. Hij

stelde voor een aantal polders of wateringten te fusioneren, bijvoorbeeld omdat ze aan elkaar paalden, in die mate dat enkel de bestuursfuncties en niet de dijkgeschotten gereorganiseerd zouden worden. Sommige van de samen te smelten polders hadden minder of meer afstand Scheldedijk te onderhouden. Dat zou problemen geven voor die aangelanden die tot dan een klein bedrag aan dijkgeschot te betalen hadden en die door een fusie met een polder met een grotere lengte Scheldedijk hun belasting zouden verhoogd zien. Hij stelde eveneens voor om een *Opperbestuur* van de polders aan te stellen. Dat hoofdbestuur, met verblijf in Dendermonde, zou toezicht moeten houden op al de ambtenaren die met het onderhoud van de dijken belast waren. Bovendien zou het de macht moeten hebben om de na de schouwing niet of slecht uitgevoerde werken aan de dijken ambtshalve te laten uitvoeren. Dat bestuur zou krachtdadig moeten kunnen optreden om *vele deelen van het Distrikt die thans bij hooge vloed door den slegten toestand van eenige dijken aan overstromingen blootgesteld zijn voor het toekomende tegen dien Ramp* te bevrijden.

In 1827 werden een aantal gebieden als watering of polder bestuurd, namelijk: St.-Onolfsbroek (Dendermonde), Vlassenbroek (Baasrode), Aubroek en Baarbroek (Berlare), Zuybroek en Noubroek (Hamme), Broek-, Molen- en Schoormeers (Kalken), Klein Beerbroek, Groot Beerbroek, Het broek voor Baasrode, Kleine Wal, Nieuwbroek, Het Zwijn, Puyenbroek, Roggeman, Aubroek, Hoogkastel, Grote Wal, Blancquaert, Grootbroek en Akkerhoofd en Lippenbroek (de vele broeken van Moerzeke), de Wichelsche Weirt en het Grootwichelsbroek (Wichelen).

De gebieden langs de Schelde die door de ingelanden zelf werden onderhouden, zonder in een watering verenigd te zijn, waren: Bergenmeers (Wichelen) en Scheldebroek en Groenemeers (Zelee).

De gebieden langs de Schelde die door het gemeentebestuur geleid werden, waren: Zevenkoten (Dendermonde), Rebbroek (Appels), Grembergen (Grembergen), het Laaggoed (Uitbergen en Overmere), het (He)ijsbroek en Weimeers (Uitbergen). Alhoewel een deel van hun gronden bij overstroming van de Schelde getroffen konden worden, waren in volgende gemeenten geen specifieke bestuursvormen aanwezig: Buggenhout, Laarne, Lebbeke, Mespelare, Schellebelle, Wetteren en Wieze.

C. De Belgische staat en de wateringten/polders

1. Naar een nieuwe wetgeving

Artikel 113 van de Belgische Grondwet bepaalde dat de bestaande inrichting van polders en wateringten gehandhaafd bleef en dat ze onderworpen bleven aan de gewone wetgeving. De financiële tegemoetkoming voor het onderhoud van de dijken en sluizen werd behouden. We kunnen ons niet van de indruk ontdoen dat, eenmaal de strenge controle van de Nederlandse Waterstaat verdwenen was, de wateringbesturen nog nauwelijks werkten.

De in de periode 1835-1839 uitgevoerde werken aan de Schelde bevorderden een snellere afvoer van het water.

In 1841 stelde een commissie een voorontwerp van een algemeen reglement op, waarbij de eigenaars zich konden verenigen om alle nodige onderhoudswerken uit te voeren en waarbij aan die verenigingen uitvoerige machten werden toegekend. Die commissie steunde op een onderzoek dat in 1840 werd uitgevoerd. In dat onderzoek werden de broeken en wateringten geïnventariseerd. In het door ons besproken gebied noteerde men voor Uitbergen het bestaan van de broeken *Laaggoed*, *Belham*, *(He)ijsbroek*, *Uitbergbroek*, *Nieuwdonk* en *Weimeers*. In Overmere had men *Overmeirbroek* en in Berlare *Baarbroek* en *Aubroek*. Het bestaan van de Kalkense

watering en een Zeelse watering werd bevestigd in een bijkomend onderzoek van 1849.

Het werk dat de commissie in 1841 verricht had, diende als basis voor de wetten en besluiten van 1846 en 1848 met betrekking tot de wateringen. Bij de wet van 18 juni 1846 werd de regering gemachtigd werken uit te voeren met het oog op de drooglegging, de bevoeiing en de verbetering van de oevers in de Scheldevallei. Artikel 4 van diezelfde wet kende de regering de bevoegdheid toe om verenigingen van eigenaars op te richten in de valleien van Schelde, Leie en Dender, om de overstromingen tegen te gaan (de wateringen). Het KB van 9 december 1847 bevatte het algemeen reglement van die instellingen en regelde de oprichting ervan, waardoor een aantal wateringen konden heringericht worden. De wet van 1848 breidde de bevoegdheid van de regering uit om over geheel het rijk dergelijke verenigingen op te richten. De watering of polderbesturen waren verantwoording verschuldigd aan het provinciebestuur en aan de koning.

De wateringen waren in het jonge België de bevoegdheid van het Ministerie van Openbare Werken, korps Bruggen en Wegen, dienst Polders. Bij KB van 18 juli werd de dienst Bruggen en Wegen belast met het algemeen toezicht op de dijken. Nog later ressorteerden de wateringen onder het Ministerie van Financiën en Openbare Werken, Administratie Bruggen en Wegen, Dienst voor de Zeeschelde en haar bijrivieren onderhevig aan de getijden. Die laatstgenoemde dienst, gevestigd te Antwerpen, controleerde onder andere de aanplantingen langs de rivieren en de kanalen¹⁵.

2. De vorming van nieuwe wateringen

Ten gevolge van de organieke wet op de wateringen werden in de gemeenten die later deel zouden uitmaken van de Polder van Belham en de Polder tussen Schelde en Durme volgende wateringen opgericht:

Watering van Overmere, bij KB van 12 februari 1856

Watering van *Lypesayen en Zuid-West-Aubroek* te Berlare, bij KB van 25 februari 1860

Watering van *Westbroek* (dat de broeken *(He)ijsbroek*, *Koningsgootjen*, *Bellebeek*, *Sluis aen het Veer* en *het Stryp*) te Uitbergen, bij KB van 24 december 1864. De watering werd bij KB van 16 september 1887 afgeschaft.

Watering *Waelschebroek en Aubroek* te Berlare, bij KB van 20 november 1865. Vanaf 1867 behoorde het *Nieuwbroek* niet meer tot die watering.

Watering *Nieuwbroek*, bij KB van 26 december 1867. Het gebied *Nieuwbroek*, dat tot dan tot de watering *Waelschebroek en Aubroek* hoorde, werd op vraag van de eigenaars een onafhankelijke watering¹⁶.

Watering *Groot-Wichelsbroek* op Berlare en Wichelen, bij KB van 19 december 1867.

Watering *Paardebroek* te Berlare, bij KB van 21 december 1867.

Watering *Wichelschen Weirt*, bij KB van 16 mei 1868.

Watering *Nieuwbroek* te Berlare, bij KB van 14 oktober 1868.

Watering van Belham, verspreid over de gemeenten Schellebelle, Uitbergen, Overmere en Kalken, bij KB van 8 juli 1871.

Watering *Weimeersch* te Uitbergen, bij KB van 12 juli 1871.

Watering *Meerschagie en Leegelanden te Kalken*, goedkeuring vergadering op 25 mei 1891 en bij KB van 24 juni 1895 (in bijlage).

Sommige wateringen waren geen lang leven beschoren. Soms werd een deel daarvan opgeslorpt door een andere watering, soms fuseerden ze. Zo werd de Watering van Overmere bij de vorming van de Watering van Belham in 1871 opgedoekt. Een deel

van de gronden uit de vroegere watering van Overmere werden niet door de nieuwe watering opgenomen omdat die gronden bij eventuele overstroming niet meer direkt bedreigd waren.

3. Maatregelen die bijdroegen tot de betere werking van de wateringen

Parallel met het dijkenbeleid liep het beekbeleid dat door de provinciale reglementen op de onbevaarbare en onvlotbare waterlopen van 18 juli 1850 en van 1879 werd geregeld. De werken aan de beken (jaarlijkse ruiming, onderhoud en herstelling) waren uit te voeren door de gemeentelijke administraties, zonder de vermelding of daaronder ook de wateringbesturen bedoeld waren, onder leiding van door de Bestendige Deputatie aangestelde ambtenaren. De werken moesten betaald worden door de eigenaars die gronden hadden langs de oevers van die waterlopen en het gemeentebestuur diende de omslagbelastingsrol goed te keuren

4. Werken aan de Schelde op het einde van de negentiende eeuw

Na de overstromingen van 1872, 1875 en 1879 maakte de staat heel wat geld vrij om tussen Gent en Dendermonde een aantal rechttrekkingen van de Schelde uit te voeren, namelijk ter hoogte van Mellebrug, Appels, Wetteren, Schellebelle/Kalken, Heusden, Gentbrugge en Dendermonde¹⁷.

Bij de rechttrekkingen ter hoogte van Appels en in Wetteren wou de staat niet opdraaien voor een normalisatie van de belangen van de getroffen eigenaars van gronden en/of van de handelaars/firma's. Aan de af te snijden Wetterense Hambocht had de buskruitfabriek N.V. Cooppal en Co. een aanlegkade. In 1885 werd die bocht aan de kant stroomafwaarts volledig afgesloten en aan de andere kant werd een brug gelegd waardoor de aanlegkade niet meer kon gebruikt worden. De buskruitfabriek legde dan maar een smalspoor naar de nieuwe Scheldebedding.

In Kalken haalden de grootgrondbezitters echter wel hun slag thuis. In de periode 1882-1890 werd een doorsteek gegraven waardoor de Schelde niet meer de zuidergrens van Kalken vormde. De grootgrondbezitters waren heel erg bekommerd over de toestand van hun gronden enerzijds, namelijk het behoud van de kwaliteit, anderzijds waren ze moeilijk te bewegen kosten te doen voor dijkverstevingen. Het is dank zij die grootgrondbezitters dat de oude Scheldearm niet volledig werden dichtgegooid zodat de Kalkenvaart verder kon blijven dienst doen als afwateringskanaal en als toegangsweg tot het Kalkense haventje. Blijkbaar had men bij de planning van de werken weinig of geen rekening gehouden met de belangen van de watering en kreeg de scheepvaart voorrang. De vorming van de watering *Meerschagie en Leege landen*, relatief kort na het beëindigen van de rechttrekking van de Schelde kan te maken gehad hebben met de veranderde situatie op het vlak van de waterbeheersing. Maar toch werd het stuk grond gelegen tussen de oude en de nieuwe scheldebedding, gelegen op grondgebied Schellebelle, niet in de watering opgenomen. In 1911 werden langs de Schelde, tussen Wetteren en Schellebelle, langs de doorsteek dus, tot het gebied tussen Schoonaarde en Appels, de dijken vernieuwd en opgehoogd. Door de doortrekking van Kalkenvaart in de periode 1911-1913 waren ook de lasten te dragen door de grachten en beken in de meersen, veranderd. Op staatskosten werden twee afwateringsbeken gegraven en werd na W.O. I de bouw van een sluis en de bedijking van het nieuwe stuk vaart uitgevoerd.

Hoofdstuk III. Zal de staat de verantwoordelijkheid voor het dijkbeleid overnemen?

A. De gevolgen van de rampzalige overstroming van de Schelde in 1906

Bij de overstromingen van 12 maart 1906, waarbij veel bressen in de rivierdijken geslagen werden, kwam bijna gans het grondgebied van Moerzeke en belangrijke

delen van Hamme en Grembergen onder water te staan. De provincieraad kende een hulpgeld toe aan de watering "*Vereenigde polders van Castel*" te Moerzeke¹⁸ om de buitengewone uitgaven te helpen dekken die uit de herstelling van de dijken na de overstroming voortvloeiden¹⁹.

De regering en het provinciebestuur legden de verantwoordelijkheid voor de overstroming bij de wateringbesturen. De werking van die besturen werd vergeleken met die van private administraties met dezelfde onschendbaarheid als de schepencolleges. Voor de wateringbesturen waren de enorme kosten voor het dijkenonderhoud niet meer betaalbaar. Doordat, volgens de regering, vooral gedacht werd aan het feit om de dijkgeschotten voor de ingelanden zo laag mogelijk te houden, beschikten ze doorgaans niet over een voorraad van enkele duizenden zandzakjes voor het dichten van de bressen of voor het aanleggen van een tweede dijk, waarbij ze de hulp van het leger of van een firma konden inroepen. Doordat de polder- en wateringbesturen niet de nodige waarborgen boden om het nationaal grondgebied tegen overstromingen te vrijwaren en om de bevolking te behoeden voor onheil, werd voorgesteld de staat voortaan de nodige dijkwerken zelf te laten verordenen en uit te voeren. Er gingen stemmen op om een nieuwe wet te stemmen op de polders en wateringen om het in goede staat houden van alle verdedigings- en de irrigatiemiddelen van poldergronden en alle andere gebieden gelegen onder het niveau van de vloedlijnen van de rivieren te kunnen verzekeren. Voor het Korps van Bruggen en Wegen was een belangrijke taak weggelegd door het periodiek zeer grondig controleren van de zeedijken en van de waterkunstwerken die geacht worden een groter gebied te beschermen dan de daarachter liggende watering alleen. Bovendien zou de staat er goed aan doen om alle dijken, zeedijken én andere, die een ganse streek tegen wateroverlast beschermden over te nemen. Volgens provincieraadslid De Geyter trof de staat ook enige schuld voor het slechte dijkbeleid. Het regime van de Schelde was onderhevig aan veranderingen door de vele rechttrekkingen en door de toelating om de rivier te laten bevaren door stoomboten, die een grotere golfslag veroorzaakten.

B. Een provinciale rondvraag omtrent de overname van de dijken door de staat en de wenselijkheid van een nieuwe polder- en wateringwet

Tengevolge van de discussie die na de overstroming van Moerzeke was losgebarsten, riep de Bestendige Deputatie, in uitvoering van de provincieraadsbeslissing van 17 juli 1906, een commissie in het leven om de polder- en wateringbesturen te polsen omtrent onder andere de mogelijkheid en de wenselijkheid van een overname door de staat van de Scheldedijken, waarbij het onderhoud en de schouwing ten laste van de staat zou vallen. Uit het verslag van 29 juni 1907 bleek dat over het algemeen positief op de overnameplannen van de dijken door de staat gereageerd werd, behalve in die wateringen waar de dijken een bron van inkomsten vormden. Over de manier en de voorwaarden waarop die dijken het best konden overgenomen worden, waren de antwoorden meer uiteenlopend. Sommige besturen wilden de dijkgronden gratis afstaan. Andere stelden heel wat eisen, waaronder bijvoorbeeld schadevergoedingen voor de grondafstand, voor de bomen, voor het plantrecht, voor het gras en het hooi, voor de bij herstelling van de dijken gebruikte schorregrond enz. De meeste besturen waren voorstander van een nieuwe wet.

Die rondvraag leverde een heleboel gegevens op over de toestand van de Scheldedijken en hun eigenaars in de wateringen die later de Polder van Belham en de Polder tussen Schelde en Durme zouden vormen²⁰.

De watering *Leeggoed*, gelegen op het grondgebied van Overmere en Uitbergen, had drie dijken: de Scheldedijk, de Groene Dijk en de Meerdijk. Het onderhoud van de

eerste dijk was ten laste van de staat, het onderhoud van de andere twee was ten laste van de vereniging. Het gebied werd verder beschermd door de Schelddijk en de *Suikerdijk* die in de naburige watering *Weimeersch* gelegen zijn.

De zomerdijk op de linker Scheldeoever in de watering *Groot Wichelsbroek* was eigendom van particulieren. De Schelddijk, die de watering omsloot, lag op het grondgebied Berlare onder het beheer van de watering Baar- en Aubroek. De staat was eigenaar van de Schelddijk.

In de watering *Wichelse Weirt* was de Schelddijk tussen Uitbergen en de sluis te Berlare eigendom van de staat en werd die dijk op het grondgebied van Berlare onderhouden door de watering. De zomerdijken langs de waterloop Berlaer en langs de oude scheldearm waren eigendom van particulieren.

In de watering Nieuwbroek waren de Schelddijk en een deel van de zomerdijk die de watering omgeven reeds eigendom van de staat.

De watering *Belham* strekte zich vooral uit over de gemeenten Overmere en Uitbergen. Op het grondgebied Overmere bevond zich een zomerdijk, eigendom van particulieren, en de Meirdijk, eigendom van de gemeente. In Uitbergen werd de doorlopende Meirdijk onderhouden door de watering en de Hasseldijk was er eigendom van de gemeente.

De Schelddijk in de watering *Weimeersch* was er eigendom van dertig verschillende eigenaars terwijl de Achtendijk er onderhouden werd door de watering.

De dijk van de verlaten Scheldearm in de Meerschagie en Leegelanden was eigendom van de staat en werd onderhouden door de watering. De dijken van Kalkenvaart waren eigendom van de gemeente Kalken en werden eveneens onderhouden door de watering.

Eindbeschouwingen

Zoals in de inleiding gesteld, zou deze bijdrage bij de bespreking van de gevolgen van de oversroming in Moerzeke van 1906 eindigen. We kunnen echter niet voorbijgaan aan de Polder- en Wateringenwet van 1957, het Sigmaplan van 1977 en het samenvoegen van polders en wateringen met daarbijkomend een fikse gebiedsuitbreiding.

We onderzochten aan de hand van dijkschouwingsverslagen, de verslagen van provinciale commissies en de verschillende wetten de weg afgelegd tussen het moment dat een plaatselijk bestuur en de particuliere eigenaar instonden voor het onderhoud van dijken tot het moment dat de staat op het punt stond alle dijken in eigendom en onderhoud te nemen.

Af en toe werd de aandacht gevestigd op samensmeltingen van wateringen om de onderhoudskosten van de dijken beter te kunnen dragen. Er werd gewerkt aan het creëren van grotere poldereenheden, die door hun dimensie meer berekend waren op de van hen verwachte taak. Als voorbeeld nemen we de vorming van de Polder van Belham en van de Polder tussen Schelde en Durme. De wateringen van Weimeers, Belham en de *Meerschagie en Leegelanden* smolten, uitgebreid met de rest van de gemeenten waarvan ze deel uitmaakten, samen tot de Polder van Belham. Die polder werd bij KB van 25 oktober 1977 opgericht op het grondgebied van de gemeenten Berlare (Overmere en Uitbergen), Destelbergen (Heusden), Laarne (Laarne en Kalken), Lochristi (Beervelde), Lokeren, Wetteren en Wichelen (Schellebelle). De gebieden in Wetteren, Laarne en Heusden hadden voordien geen watering. De gebiedsomschrijving van de polder, 5312 ha groot, omvat dus voor het overgrote deel het probleemgebied waarover sprake was ten tijde van de Oostenrijkse *Jointe* van de Waterstaat. De Polder tussen Schelde en Durme, 6600 ha groot, ontstond door de samensmelting van de polders Het Laaggoed, de Wichelse Weirt, Baar- en Aubroek,

Scheldebroek, Paardenbroek, Groot Wichelsbroek, Nieuwbroek, Waalse en Aubroek en Zuid-west Aubroek en Lypesayen, uitgebreid met de grondgebieden waarvan ze deel uitmaakten, namelijk Zele, Berlare (Berlare, Overmere en Uitbergen) en Wichelen.

Na elke grote overstroming volgde als reactie een zoeken naar een betere bescherming van de gronden tegen het wassende Scheldewater, een betere afvloeiing van het water in de rivieren en beken en een aanpassing van de wetgeving. De overstromingen van 1 februari 1953 leidde in 1957 tot een nieuwe "Polder- en Wateringenwet" om langs die instellingen een bijdrage te leveren tot een betere beheersing van het Scheldewater. De Dienst der Zeeschelde was door die wet gehouden de dijkschouwingen en de vergaderingen van de polderbesturen bij te wonen en die besturen alle gewenste raadgevingen te bezorgen²¹. De polders (de benaming die sinds 1957 de benaming "watering" verving) konden voor de uitvoering van belangrijke werken aan dijken en voor drooglegging of bevoeiing, belangrijke toelagen ontvangen van de staat en de provincie. Anderzijds geeft artikel 102 van diezelfde polderwet de staat de mogelijkheid de polderdijken en particuliere dijken binnen de erkende poldergebieden, van ambtswege te verbeteren. Dat is een voordeel in het streven naar een meer eenvormig beleid, maar het heeft als belangrijk nadeel dat de polderbesturen zich meer en meer ontlast voelen van instandhoudings- en onderhoudswerken aan hun dijken²².

Na de zware overstromingen in 1976 tenslotte, werd in 1977 het Sigmaplan opgesteld. We vermelden tot slot dat de staat in het Zeescheldebekken in 1977 de onderhoudslast had van 481 kilometer dijken.

Bronnen

Rijksarchief Beveren (RAB)

Polder en Wateringsarchief, nrs. 48-51, 56

Gemeentelijk Oud Archief Berlare, nrs. 129, 434, 479.

Gemeentelijk Oud Archief Hamme, nrs. 1491, 1559.

Gemeentelijk Oud Archief Wichelen, nrs. 33, 349, 364, 365.

Rijksarchief Brussel (ARAB)

T 039/05, nrs. 29, 31, 55, 56, 283, 344, 365, 366, 486, 487, 1183, 1184.

Rijksarchief Gent (RAG)

Kasselrij Oudburg, nrs. 848, 859, 867, 872, 884, 906, 902.

Provinciaal Archief Nederlandse Periode, nrs. 566/5, 576/28, 577/33, 578/2+30, 579/6, 580/4, 581/3, 582/18+21, 955/13.

Provinciaal Archief 1831-1850, nrs. 4809/4, 4220/5+8, 4221/1.

Bibliotheek Provincie Oost-Vlaanderen

Bestuurlijke Memorialen van de provincie Oost-Vlaanderen, periode 1817 tot 1910.

Bibliografie

BOGAERT E. en VAN DE SOMPEL A., *Kalken van de Franse Revolutie tot de gemeentefusie met Laarne. Bijdragen tot het historisch onderzoek*, Kalken, 1997.

COPPEJANS-DESMEDT, *Het archief van de provinciebesturen en van de plaatselijke overheden*, in: DE SCHEPPER H. (Algem. Secr.), *Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België*, Brussel, 1977, p. 536.

DE VRIENDT M., *Over polders, broeken, schorren, dijken en veren in het Land van Dendermonde*, s.l., 1991.

GOORMAN E., *Samensmelting van polders en wateringen in Oost-Vlaanderen*, licentiaatsverhandeling RUG, 1966-1967.

- LEPER J., *Kunstmatige inundaties in Maritiem Vlaanderen, 1316-1945*, Tongeren, 1957.
- MINISTERIE VAN OPENBARE WERKEN, BESTUUR DER WATERWEGEN, *Sigma-plan voor de beveiliging van het zeescheldebekken tegen stormvloed op de noordzee*, 1977.
- PAUWELS A., *Polders en wateringen*, Brussel/Antwerpen/Leuven/Gent, 1935.
- PAUWELS A., PAUWELS F., *Polders en Wateringen*, Brugge, 1981.
- VANCRAEYNEST D., *Polders en wateringen*, in: *Inbel-cahier* nr. 56, oktober 1989.
- VANWIJCK J., *Het gecontroleerde overstromingsgebied Kruibeke - Bazel - Rupelmonde*, (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Leefmilieu en infrastructuur, Administratie Waterwegen en zeeuwen), s.l., s.d.
- VERSTRAETEN T., *Het Broek van Grembergen*, s.l., 1980.
- WOLTERS M.J., *Recueil de lois, arrêtés, règlements, etc., concernant des eaux et polders de la Flandre Orientale*, twee delen, 2de editie, Gent, 1842.
- Tijdschrift *Polders en Wateringen*, informatieblad van de vereniging van Vlaamse Polders en Wateringen vzw.

Voetnoten

- ¹RABeveren: Het algemeen Polder- en wateringearchief is een groepering van kleine fragmenten, fondsen en aanvullingen, zeer rijk aan hedendaagse documenten. Het polderarchief is soms ook vermengd met het parochiearchief.
- ² ASAERT G., Inventaris van archief van polders in het Land van Waas, ARA Brussel, 1984, p. 6.
- ³ RAG, Hollandse Periode, nrs. 578/2, 579/6, ...
- ⁴ PAUWELS A., DEMEYERE D., *Polders en Wateringen*, 5de uitgave, 1988, p. 111.
- ⁵ RAG, Hollandse Periode, nr. 579/6.
- ⁶ RAG, Hollandse Periode, nr. 578/2.
- ⁷ Als voorbeeld: RAB, GOA Hamme, nr. 1559 en GOA Wichelen, nr. 33.
- ⁸ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 872.
- ⁹ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 906.
- ¹⁰ RAB, Gemeentelijk Oud Archief Berlare, nr. 434: vooral dijkschouwingen periode 1640-1786. Met onder andere een verwijzing naar een nog niet teruggevonden *placcaert* van 27 maart 1765.
- ¹¹. Onder waterstaat in de huidige betekenis verstaat men de toestand van een gebied wat betreft de stand en hoedanigheid van het oppervlakte- en grondwater, met inbegrip van de natuurlijke en kunstmatige voorzieningen (afwatering, waterkeringen) die hierop van invloed zijn. Ook het administratieve beheer over deze aangelegenheden wordt waterstaat genoemd. De zorg voor de waterstaat omvat in het algemeen de activiteiten van de overheid welke erop gericht zijn het grondgebied voor de samenleving bruikbaar te maken en te houden, zulks vooral door beheersing van het water. In dit kader komen als meer speciale onderwerpen naar voor: de waterkering, de waterhuishouding (omvattende onder meer de beheersing van de waterstand), beheer en onderhoud van wegen, van kanalen en rivieren en de beheersing van de waterkwaliteit.
- ¹² RAG, Hollandse Periode, nrs. 578/2 en 579/6.
- ¹³ RAB, Arrondissementscommissariaat Dendermonde, nr. 8, brief Districtscommissaris van 5 februari 1834.
- ¹⁴ RAG, Hollandse Periode, nr. 581/3.
- ¹⁵ ARAB, T 039/05, nr. 56.
- ¹⁶ ARAB, T 039/05, nr. 344.
- ¹⁷ ARAB, T 039/05, nr. 31.
- ¹⁸. DE BEULE O., *Moerzeke. Religieus-sociale monografie van een plattelandsgemeente*, in: *Verzameling van de school voor politieke en sociale wetenschappen* nr. 166, Leuven, 1962, p. 228-229.
- ¹⁹. Zittingen provincieraad Oost-Vlaanderen van 23 maart 1906 en 10 juli 1908.
- ²⁰ ARAB, T 039/05, nr. 487.
- ²¹. DE VRIENDT M., *Over polders, broeken, schorren, dijken en veren in het Land van Dendermonde*, s.l., 1991, p. 22.
- ²². Ministerie van Openbare Werken, bestuur der waterwegen, *Sigma-plan voor de beveiliging van het zeescheldebekken tegen stormvloed op de noordzee*, 1977, p. 7.